Frankovics György

A néhány nap alatt felnövő „isteni kisded” Miklós – Szent Miklós

Szent Miklós a pogány szlávok halott-istenének jegyeit vette át. Karácsony este Szent Péterrel együtt a túlvilágról hozzák el az emberek közé aranyozott csónakban a megszületett „Fiatal Istent, a Karácsonyt”. Miklós születése pillanatában azonnal talpra állt, isteni csecsemőként a császár leányát kapta feleségül, aki igencsak eltángálta, ám ő nem felejtett…

Miklós, a szentéletű püspök a kisázsiai Myrnában élt a IV. században. Életéről számos legenda szól. A bizánci egyházban a szentről szóló legendák leginkább a VI. században terjedtek el, amelyek eljutottak itáliai területekre is. Kultusza a nyugati egyházban – miután relikviáit 1087-ben Bari városába vitték – villámgyorsan elterjedt és meghonosodott.

A magyarországi horvátok Miklós püspököt különbözőképpen nevezik: a sokácok, a bosnyákok és a bunyevácok körében *sveti Nikola*, illetve *Mikula*, a Dráva menti horvátoknál *sveti Mikola*, a zalai horvátoknál *sveti Mikulaj*, a nyugat-magyarországi (gradistyei) horvátoknál pedig *sfijeti Mikulja*, *sfijeti Mikula*.

A szerbek hitvilágában – ahol *sveti Nikola* néven a legnépszerűbb szentek egyike – alakja folklorizálódott és felvette elődje, a halál-isten jegyeit. Szent Miklós érkezésével egy időben a halál is megjelenik, így egyúttal az új élet születésének jelképe is lett. A szerb népi énekekben az Isten-Anya (Bo ja Majka) megözvegyül (halál-motívum), aminek következtében gyermekei – Szent Illés (sveti Ilija) – róla lapunk 2002/3. számában írtunk bővebben –, Szent Miklós (sveti Nikola), Szent György (sveti Đurađ) és fehér Máriá (b'jela Marija) – felnevelésének terhe egyedül reá hárul.

A Drávához közeli kásádi sokácok imádságában Szent Péter és Miklós – a népi imádságok és népi énekek az utóbbival kapcsolatban mellőzik a szent megnevezést –, mint Boldogasszony (Gospa) és Jézus (Isus) hírnökei jelennek meg. Hatalmuk alá a túlvilágon (drugi svet) élő lelkek tartoznak. Szent Péter a mennyország őrzője, míg Miklós az alvilág feletti uralkodik.

Na kamenu Gospa kleči

Na kamenu Gospa kleči,
Prste lomi, suze roni,
Vjernog Boga moli.
Al govori sveti Petar i Nikola:
„Što ti, Majko, klečiš
I u srcu ječiš?
Prste lomiš, suze roniš,
Vjernog Boga moliš.”
Odgovara Majka Bo ja:
„Kako ne bi' klecala,
Suze ronila,
Vjernog Boga molila,
Kad četrnaest dana
Sina moga nisam vidila,
Sliku ni priliku.”
Al govori sveti Petar i Nikola:
„Klekni, Majko, na desnicu nogu
I pogledaj Suncu visokomu,
Ugledat ćeš dvanaest apoštola
I med njima velika lepota,
Od Sunca arkija,
Od Meseca svetlija,
Od zvezda sjajnija!”
Klekne Majka na desnicu nogu,
Pogledala Suncu visokomu,
Ugledala dvanaest apoštola

Kövön ül a Boldogasszony

Kövön ül a Boldogasszony,
Ujjait tördeli, könnyeit öntözi,
A hűséges Istent imádja.
Mondja néki szent Péter és Miklós:
„Anyánk, miért térdepelsz
És lelked bánattól sajog?
Ujjaid tördeled, könnyeid öntözöd,
A hűséges Istent imádod.”
Válaszol az Isten-Anya:
„Hogyne sírnék,
Könnyeim öntözném,
A hű Istent imádnám,
Amikor már tizennégy napja,
Hogy Fiamat nem láttam,
Sem alakját, sem képét.”
Mondja néki Szent Péter és Miklós:
„Térdepelj le, Anya, a jobb lábadra
És nézz fel a magas Napba,
Tizenkét apostolt látsz majd ottan,
És közöttük is a nagy gyönyörűségeset,
A Napnál fényesebbet,
A Holdnál világosabbat,
A csillagoknál ragyogóbbat!”
Az Anya jobb lábára térdel,
Felnézett a Napnak magasságába,
Megpillantotta a tizenkét apostolt

A szerző tanulmányát 2002/3. számunkban közöltük legutóbb.

I *med njima velika lipota,*
Od Sunca arkija,
Od Meseca sjajnija,
Od zvizda svetlija,
Ugledala svog Sina sliku i priliku.
Majka Bo ja odgovara:
„Molim dragog Boga
Da ko bi ovu molitvicu
Sedamdeset i sedam puta izmolio
Na Veliki četvrtak,
Tri bi duše spasio:
Očevu, majkinu i onoga ko mole!"
Amen.

És közöttük is a nagy gyönyörűségest,
A Napnál fényesebbet,
A Holdnál világosabbat,
A csillagoknál ragyogóbbat,
Megpillantotta Fia alakját és képét.
Az Isten-Anya ezeket mondja:
„Kérem a jó Istent,
Hogy aki ezt az imádságot
Hetvenhétszer elmondja
Nagycsütörtökön,
Három lelket megmentsen:
Apjáét, anyjáét és sajátjáét!"
Amen.

Elmondta: *Vargovics Ágnes*, Kásád (Baranya megye)
Gyűjtötte: *Frankovics György*

Ez az imádság minden kétséget kizáróan közli, hogy Szent Péter és Miklós a horvátoknál is átvette a halottak istenének jegyeit, egyedül ők tudják csak, hogy a meghalt és feltámadott Jézus a Nap közelében él tovább.

A túlvilág azonban nemcsak a Nap környékén levő aranymennyországból áll, hanem a szembenálló pokol (pakao, pekel) képével egészül ki, a kereszténység későbbi századai folyamán.

A szerb és a horvát hitvilágban Isten Szent Miklósra bízza a vízen levő hajók felügyeletét, ezért ő a hajósok védelmezője. A hajósok, a vízen levők – vihar, vagy a hajók meghibásodása esetén – segítségért Istenhez és Szent Miklóshoz fohászkodnak. Szent Miklós, a hajótörést szenvedetteket kimenti a bajból. A szerbek hitvilágában: a tenger vizéből kimenti a bárányokat. Ezek egyazon rendszerbe tartozó jelképek (lélek = bárány).

Szent Miklós a szerbek néphitében a vizes ördögöt (vodeni ðavo) megkötözi, és a tenger fenekére veti. Az ördögök feletti uralom a Mikulás-napi dramatikus játékokban is megnyilvánul, nevezetesen a püspöki süveget viselő szakállas szent elmaradhatatlan kísérői a krampuszok.

Miklós a Murán, a Dráván működő vízimalmok és molnárok patrónusa. Szegeden – ezen kívül – a halászoké, hídépítőké, pékeké, búzakereskedőké, borászoké, gyógyszerészeké, raboké, zarándokoké, a férjhez meni szándékozó lányoké, a diákoké… Nem véletlenül, hisz a tengerek – azaz a földi létet és a túlvilágot összekötő vizek – s a velük kapcsolatos járművek (csónakok, sajkák, hajók stb.), építmények (hidak, vízimalmok stb.) is uralma alá tartoznak. Ugyanúgy, mint az alvilág (jelképesen a börtön, ezért szabadíthatja ki onnan a rabokat). Ő az élet és a halál ura (a gabonanövények és a szőlő haláluk után más formában új életre kelnek: kenyér és bor lesz belőlük). A nyugat-magyarországi horvátok Mikulás-napi szokása, hogy a legények az eladó sorba kerülő lányokat lánccal megkötik és leengedik a kútba (alvilág, víz). Tagadhatatlan, hogy a horvát lányok beavatási rítusáról van szó, akiknek le kell győzniük a félelmet, állniuk kell a megpróbáltatásokat, jóllehet ezekről a néprajzi szakirodalom mindeddig nem igen számolt be.

A szerbeknél a házigazda bőved este (Badnjak) behozva a „badnjakot" (a kivágott fatuskót, amely karácsony előestéjén egész éjjel ég) szent Miklóshoz, az utazóhoz (putnik) fohászkodik. (Emlékeztetőül: Szent Miklós a magyaroknál az úton lévők patrónusa is!)

Szent Miklós a szerb hagyományban – a germán népek hagyományához hasonlóan, miként Vodan, a halottak istene – lovasként is megjelenik. Néha ő veszi ki az ember testéből a lelket, amelyet magával visz a túlvilágra. Mondhatnánk, ahol Miklós (Nikola) megjelenik, ott jelen van a halál.

Igra kolo više Sarajeva

Igra kolo više Sarajeva
I *u kolu lipota divojka,*
S *lipotom je kolo zadičila,*
A *s rameni kolo zanijela,*
Al' *povikne iz kola* Nikola:
„Pokri' *lice,* Damjanova *ljubo,*
Jer *oć noča'* Damjan *poginuti,*
Sve *zbog tebe i zbog lica tvoga!"*
Još *su ovi u riječi bili,*
Ali *pukne puška iza luga*
I *ubije u kolu* Damjana,
Ljuto *cvili* Damjanova *ljuba:*
„Oj Damjane, *moje* Sunce *jarko,*

Kólót járnak Szarajevó fölébe

Kólót járnak Szarajevó fölébe,
Kólót *jár ott egy gyönyörű leány,*
Szépségével *a kólót ékesíti,*
Vállaival lendületet *adva néki,*
Ám *felkiált a kólózó* Miklós:
„Takard be orcád, Damjánnak *kedvese,*
Mert Damján *még az éjjel meghal,*
Miattad *és orcád miatt!"*
Míg *ők egymással szót váltanának,*
Puska *dörrent erdő sűrűjéből.*
Damjánt megölte, *míg járta a kólót,*
Sír, *kesereg* Damjánnak *kedvese:*
„Oh, Damjánom, *én* Napom-*világom,*

Još se s tobom ni grijala nisam,
A veæ si mi mlađan poginuo!
Oj Damjane, moja ru o lipa,
Još se tobom ni kitila nisam,
A već si mi mlađan poginuo,
Sve zbog mene i zbog lica moga!"

Még csak fel se melegítettél engem,
Máris fiatalon éltedet elvették!
Oh, Damjánom, szép rózsaszálam,
Még csak fel se ékesítettél,
Máris fiatalon éltedet elvették,
Csak miattam és orcám miatt!"

Énekelte: *Siskovity Ljubica*, Hercegszántó (Bács-Kiskun megye)
Lejegyezte: *Frankovics György*

Vajon kik lehetnek ezen mitologikus ének vagy ballada szereplői? Ki lehetne Damján, és annak szépséges kedvese, aki nem takarja le orcáját, valamint Miklós (Nikola), aki előre látja a bajt, azaz, a halál bekövetkeztét?

A kólózók Szarajevó fölött járják ünnepi táncukat, ám arra, hogy a hegy tetején vagy az égen táncolnak, csak utalásszerűen találunk nyomot. Minden bizonnyal a szláv vallás pogány istenségei és szépséges istenlányai vesznek részt a mulatozáson. Mindannyian fiatalok és életvidámak. Közöttük szépségével kitűnik Damján kedvese, aki nem hajlandó arca szépségét kendővel eltakarni. Amennyiben a körtáncot, azaz a kólót a hegy tetején járják, akkor a kóló a mennyország képe – köralakban táncolnak a tündérek (vilék), manapság a búzatáblában az „ufók", azaz a világűrből jöttek, hagynak maguk után ilyen nyomokat. Szó esik Damjánról, aki nem lehet más, mint Szent Damján – alakja szent Kozma mellett a hazai gyógyszertárakban különböző tégelyeken jelenik meg –, aki az ének tanúsága szerint meghal. A szépséges isteni leányzó még szeplőtlen – Damján szerelmének tüze nem lobbantotta lángra, rózsájával nem ékesítette testét –, ám szépségére büszke és szófogadatlan. Miklós, mint a halottak istene, előre látja a tragédia bekövetkeztét, magát a végzetet. Vélhetően a puska elsütése a magaslatokon lakó a szláv főistennel, Perunnal, a villámlás és mennydörgés istenével hozható kapcsolatba. Ezen tragédia ellenére Damján – a gyógyítás isteneként – feltámad, és ciklikusan megismétlődik a cselekmény.

A „kalinarke" szokás a szerbiai Sirinićben ismert. Szent Ignác napjának hajnalától (december 20.) karácsonyig a lányok bejárják a falu házait rítus-énekeket adva elő (a házigazdának, a nőtlen legénynek, a már eljegyzett lánynak és másoknak). Két lány szakállas öregembernek, egyikük pedig mennyasszonynak álcázza magát, aki dereka köré kenderkócot köt. Öt-hat lány kíséretében jelennek meg. Nem lehetnek kétségeink afelől, hogy a „kalinarkék" télhez kapcsolódó ősöket, illetve valamiféle istenségeket jeleníthetnek meg. A további névanalógia elvezethetne bennünket a „kalinciakhoz", akik a szép Pált rabul ejtik. A téli, alvilági „kalinciak", tehát csak rövid időre –uralmuk a melegebb idő megérkeztéig, a tavaszig tart – ejthetik rabul a nyárhoz kapcsolódó Pált (ünnepe télhez is kötődik). Szép Pál csodálatos módon kiszabadul a fogságból, majd hazatér.

Miklós, a görög Nikolaosz, „népet legyőző" alakja – gondoljunk itt az emberek halálára – jelentős folklórmitologizáción ment át, és a jótékony erők kereszténység előtti megszemélyesítőinek meg a legújabb karácsonyi és újévi gyermek-mitológia összekötő láncszeme lett. Ez utóbbiban megnyilvánul ajándékozás szokása, Mikulás- és krampusz-járás. Miklós anyja a nyugat-magyarországi horvátoknál – Borbálához és Lucához hasonlóan – ajándékokat osztogat a gyermekeknek.

Miklós névnapjához (december 6.) kapcsolódóan a versendi (baranyai) sokácok azt mondják: *„Nikola vata guske za kola"* (Miklós a libákat a kocsiba hajtja), azaz e nap tájékán a libák a tömőben meghíznak, és piacra lehet őket vinni. *„Ha ezen a napon fúj a szél, megdöglenek az egerek"* – tartják a buzsáki (somogyi) horvátok (tótok). *„Ako je perva zornica po smerznutom, i ukol Mikule ne pusti, onda oš osam tajedan će bit smerznuto"* (Ha az első hajnali misén megfagy a föld, és Miklós körül sem enged fel, akkor még nyolc hétig fagyott marad) – mondják a horvátzsidányi gradistyei horvátok.